

CSORBA SÁNDOR

ADALÉKOK SZATMÁR VÁRMEGYE REFORMKORI SZELLEMISSÉGÉHEZ*

A Szatmár vármegyei kaszinó, pecsétnyomó és könyvtár ügye három egymáshoz szorosan kapcsolódó témakör. A megvalósításuk érdekében végzett törekvések mindegyike rárajzolt valamilyen jellegzetességet a megye arculatára. A kaszinó és a könyvtár a létrejöttének újdonságával, míg a pecsétnyomó elkészítése a szokásos gyakorlat iránti ellenszegüléssel hívta fel magára a figyelmet, illetve sorolta be a megye szellemi törekvéseit az országos arculat valamelyik fővonulatába. Ez az irányvonal ekkoriban a nemzeti nyelv használati körének a kiszélesítése volt. Így a felsoroltak a maguk nemében egyenként is rendkívül fontos szerepükön túlno, az anyanyelvért vívott küzdelem részei voltak. Mondhatnánk, közülük a magyar nyelvű színjátszás épületének felhúzása volt a legáldozatosabb szerepvállalás.

A bemutatandó állapotrajzból kiviláglik, hogy a kaszinó és a könyvtár körül egy szűk vezető réteg és néhány érdeklődő földbirtokos bábáskodott, míg a magyar nyelvű pecsétnyomó használatának ügyében a vármegyei közgyűlések szinte egész közönsége hangoztatta a véleményét. A megyebeli indítványozók köréből három személy neve első látásra kiemelkedik. Kende Zsigmond első-, Uray Bálint másodalispán és Kölcsey Ferenc főjegyző voltak azok, akik elsőként mondták el véleményüket a kaszinó, a könyvtár és a pecsétnyomó dolgában. Hivatali tisztsége révén Kölcseyt látjuk középponti szereplőnek, a királynak írandó felterjesztéseket ő fogalmazta, másrészt az új kezdeményezésekből folyó következményekre ő hívta fel nemes társai figyelmét, ő szorgalmazta a megvalósításukhoz szükséges feltételek megteremtését.

a) Kaszinó

1836. március 7.

Kölcsey Ferenc felszólalása Szatmár vármegye közgyűlésén

Táblabíró 's fő Jegyző K[ölcsei]. Kölcsey Ferencz Ur mint a' Szathmár Várossa' Kebelébeli Cassinoi Társaságnak Elnöke ékes és a' tárgy érdemét voltaképen kimerítő

* A dolgozat az OTKA T47274 keretében, Kölcsey műveinek kritikai kiadása számára készült. Egy másik közleményben az anyanyelv és a nemzeti iskola ügyének alakulását mutatjuk be. A Kolozsvárott található források felkutatásában nyújtott segítséget ezúton köszönöm meg Kiss András ny. főlevéltárosnak.

felszólalásában a' Köz gyűlésnek elő adván, mi képen az egyesület a' meg hasonlás pusztító vészeivel rongáltatván, e' századunk szép szellemű Intézetének álutakon eszközölt szétbomlása minden jó 's a' miveltség kifejlésén buzgolkodó lelkesb polgároknak köz meg illetődésekre sebes léptekkel közelit: a' szép intézet' virágoztatását szívőkön hordozó Tagok a' meg hasonlás romboló dühe elől a' csetsemő intézetet időről időre ápolgatni nem szűnvn, minden megvetett igyekezetük ellenére is felemelt szozataik pusztában hangzottak el: Illy nehézkes körülmények között de hogy ezen kised de következeiseiben igen is fontos Cassinoi Intézet néhány nyugtalan Tagjai bosszujának véres mártalékául essen, – hogy tovább is fen alhasson, – 's valahára jótévő következeisei kifejlödvén virágzásba is jöhessen, azt a' pártoskodás cselszövevényei örvényéből kiragadva, eddigi ingatag székét oda hagyván, czélirányosnak javálja, 's mint az Intézet ez időbeli Elnöke kéri is a' Megyei Rendeket, hogy az a' Szathmár Megye Cassinoi egyesületének nevezete alatt gyámolító pártfogásokkal illetvén, az alacsony fondorkodások által székéből száműzöttet egy boldogabb hazába N[agy].Károly Várossába be fogadni, 's egy kinevezendő Küldöttség által tervesíteni méltóztatnának:

A' Megyei Rende a' cassinoi szabályszerűleg elő állított Egyesületnek jótévő hatásairol meglévén győződve, minekutánna a' javallatba tett elnevezésére nézve kész meg egyezéseket fejezték ki, 's az intézetnek köz pártfogolások alá vételét egyes akarattal nyilvánították volna, a' M[éltóság]s. Károlyi Gr[óf]. Károlyi György Ur ő Nagysága' javai Igazgatójának Flekl Károl Kebelbeli Táblabírónak e' közben az Uradalom nevében tett azon hazafiui érzetekkel telyes nyilatkozását, mi szerént a' tervesitendő Cassinoi Intézet' szállásául a' Szarvas Vendégfogadónak egész felső emeletét alkalmazva három esztendőkre ingyen meg ajánlotta, a' Megyei Rende szíves köszönettel fogadván, a' már keletkezésében is enyire biztosított Intézetnek alapos létre hozatala tekintetéből ki dolgozandó czélszerű Tervnek javallatba hozására Tablabíró 's fő Jegyző K[ölcsei]. Kölcsey Ferencz Ur mint egyszersmind az Intézet' Elnöke szollitatván föl, annak köz tanakodás utján való megvittatására B[erenczei]. Kovács Sándor, Mátyás Péter, Domahidy Antal, Jeney György, Szuhányi László Táblabírák; Szuhányi Ferencz, Szirmay György fő Szolga bírák, Ujhelyi Károl fő Perceptor Mátyás Antal első és Nagy Ignác V[ice].Notáriusok, résztvehetvén a' tanácskozásban mind azok kiknek megjelenni kedvök lenne; Deputatio formában a' legközzelebbi Közgyűlés eleibe intézendő Jelentés terhe alatt küldetnek ki.

(SzSzB Lt IV. A. 501. 536/1836, szóbeli közlésről lévén szó, írásos változata nem ismert.)

Kölcsey felszólalásának indítékairól keveset tudunk, a lényegét azonban ismerjük egy 1834. évből való adat kapcsán. Ekkor ugyanis Weisz János regálébérlő megtámadta az egyesületet, mondván, hogy amióta az a vendéglőjéből egy másik épületbe költözött, azóta „traktért” és „billiárdot” tart, s ezzel az ő italmérési jogát károsítja. Bár a városi tanácson belül is megoszlottak a vélemények, végül úgy foglaltak állást, hogy sem az étkezde-féleség, sem a biliárdjáték biztosítása nem tartozik az italmérési jog köréhez. Másrészt a kaszinó fenntartása a város hasznára van, ugyanis gyakrabban járnak ide a vidékiek, és ez haszonnal

jár az árendásoknak, egyfajta dísz kölcsönöz a városnak, vagyis Szatmár város jóléte növekszik általa. Egyébként is, ha már a város 10,000 forintot ajánlott fel a megyeháza Szatmárnémetibe költöztetésének az esetére, akkor pártfogolja a kaszinót is. „Mert az, mivel benne a vidéki méltóságos és tekintetes tagok számosan vannak, nem egyéb, mint a vármegye házának kisebb formában itt-léte.” (Tanács jegyzőkönyv 1834. június 30. = *Szatmár vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, Bp., 1908, 261.)

A felszólalásnak előzményei és következményei voltak, s mindkettőt számon tartja a szakirodalom. Az előbbi úgy regisztrálja, hogy 1833-ban Szatmárnémetiben, az utóbbit úgy, hogy 1836-ban Nagykárolyban működött kaszinói egyesület. (FÜLÖP Géza, *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*, Bp., 1978, 96–97.) Noha működési rendjükről most sem tudunk meg annál többet, mint korábban, keletkezésük tisztábban látható, és tevékenységük egy-egy mozzanata ismertebbé válik.

Úgy látszik, hogy mindkét városbeli kaszinó megalakulására Kende Zsigmond első alispánnak az 1833. március 11-i közgyűlésen mondott beszéde szolgált indítékul. Aligha csodálkozhatunk ezen és a következményein, hiszen „ékes, és minden nevelt lelkű Hazafit fel-emeltt érzésekre bűzditő néhány szavaival elő adván miképpen a’ 19^{ik} század Lelkeihez illő pallérozodást leg-sikeresebben eszközölhető Cassino fel-állításában, ha bár meg-előztetve másoktól az elsőség’ korszorúját nem tehetné is tulajdonává ezen Megye, de leg-alább az előbbek’ sorába is állani, e’ nemes gondolatnak, ’s célznak követésében, ditsőség, ’s lelki nyugalmat szerző kérkedhetés lenne. – Szívet emelő kedves érzésekkel fogadtatott ezen fel-hozás, és leg-először is Méltóságos Gróff Károlyi György Úr Levél által fel-szollíttatni rendeltetett, hogy e’ nagy célznak elő-mozdítása tekintetéből itt N[agy].károlyban a’ Vármegye háza által ellenében a’ Csillag vendégfogadó térén egy a’ pallérozodás tzeljének meg-felelő tsinos izlésű épületet, mellyben Játékszin, Vendégfogadó, és a’ Társaságot befogadó Terem, ’s több alkalmatosságok lennének, állíttatna fel; ’s ezen Cassino fel-állíthatása alapítvánnyának ki-dolgozására ugyan tsak Első Allspány Ur Elölülése alatt Nemzetes Vitézlő Szentlélek Antal, Flekkl Károly, Nagy István, Fekete Márton, Szöllősy György, Csörge Antal Tábla Bírák, Szuhányi Ferentz, Szirmay György, és Darvay Ferentz fő- és Uray Ambrus Alszolga Bírák, – Kováts Ágoston Első- és Domahidy Gedeon Második Al Jegyzők őlly móddal, kirendeltetnek, hogy alapításoknak rendjét a’ Nemes Vármegyének mütassák bé”. (1012/1833.)

A kijelölt bizottság két hónap múltán, a május 13-i közgyűlésen bemutatta a Szatmárnémeti Casino Egyesület Alap rendszabásait. Mivel 1829-től kezdve úgy tűnt, hogy Szatmárnémeti lesz a megyeszékhely, arról nem szólt az előterjesztő Kende, hogy mit válaszolt Károlyi György, és miért nem Nagykárolyban alakult meg a kaszinó, csupán azt közölte, hogy toborozzanak tagokat a járásokban is. Ismertette, hogy a részvények egy évre 5 pengőforintba kerülnek, és az érdeklődők kérdéseire Berenczei Kováts Sándor, az egyesület egyik előlülője válaszol. (2131/1833.) Egy év múltán, 1834. június 9-én megbízást kapott a kaszinó: a közgyűlés a hazai szőlőtermesztés fogyatkozásainak okát kutató egyik vizsgálat és a megye ebbeli adottságainak véleményezését kérte a társaságtól. (1980/1834.)

Adataink azt sugallják, hogy a kezdeti lelkesedést a közömbösség váltotta fel, annyira, hogy az 1835. május 25-i közgyűlésen Kende az egyesület létét fenyegető pénzühiányról szólt. Tájékoztatta a megyei rendeket, hogy a Szatmári Casino, mely „mint a’ beszélgető és olvasó Társaság által az elme kifejlését, ’s így a’ nemzet’ tökéletesedését sikerítő Intézet számosabb részvények nélkül szükölködne.” Kérte a járási szolgabírókat, buzdítsák a megye lakosságát arra, hogy csatlakozzon a közgyűlésen elindított részvényjegyzési kezdeményezéshez. Egyúttal bejelentette, hogy a részvények ára 6 ezüst forint és a pénztáros Kovács Ágoston tiszteletbeli első aljegyző. (1637/1835.)

Amitől tartani lehetett, szűk egy éven belül bekövetkezett. Kölcsey az 1836. március 7-i közgyűlésen az idézett felszólalásában arról beszélt, hogy az egyesületen belüli meghasonlás és pártoskodás tarthatatlan állapotot idézett elő. Kérte, hogy az eddig Szatmár városában működött kaszinó Szatmár Megye Cassinoi egyesület néven Nagykárolyban folytassa működését. Jogosan javasolhatta az intézet áttelepítését, hiszen ekkorra tisztázódott, hogy gróf Károlyi György jóvoltából a Szarvas vendégfogadó egész emeleti traktusa várta a kaszinói élet megindulását Nagykárolyban. Nem lévén más hátra, a közgyűlés megbízta a Kölcsey vezette küldöttséget, hogy dolgozza ki a leendő egyesület működési rendjét. Az alapszabály elkészült a megadott időre, így az 1837. december 11-én kezdődött közgyűlésen napirendre került a bemutatása, és jóváhagyták a gróf Károlyi Lajos által küldött aláírási ív megnyitását is. Ezek után december 12-én a közgyűlés kimondta a Gazdasági egyesület megalakulását, amelynek Kende Zsigmond alispán lett az elnöke. (3363–3364/1837.)

A korábban elfogadott név teljesen megváltozott. Ez azzal függhetett össze, hogy a szatmárnémeti kaszinó működése közben anyagi nehézségek is előfordultak. Ezt elkerülendő, most biztos anyagi alapot kívántak teremteni a nagykárolyi egyesület fenntartására. Kölcsey leveleiből ismert a névváltoztatás nyomán kialakult helyzet, amit ő úgy magyarázott, hogy „egy félig társalkodói, félig gazdasági egyesület létesült”. (KF levele Bártfay Lászlóhoz és Szemere Pálhoz 1837. december 14-én. KFÖM III, 804, 807.) A Bártfaynak szóló levelében leírta mindazt, amit a korábbi szóbeli felszólalásában elmondott a rendeknek. Így azt, hogy „Az egyesületnek három évre ingyen szállást az uradalom ajánla; s ezért gr[óf]. Károlyi Györgyöt az egyesület részvényes tagjává nevez-tük, s neki köszönetet szavaztunk. Téged pedig az egyesület tiszteletbeli tagjává választottunk; s mindeddig egyedül csak téged. Okunk vala reá egyfelől a barátság, mellyel irántad viseltetünk; másfelől, hogy legyen kinek némely kérelmekkel alkalmatlankod-hassunk. Ily kérelem fog lenni, hogy számunkra némely külföldi folyóiratokat pesti könyvárosoknál megrendelj, melyeket t[udni]. i[lilik]. postán hozatni nem lehet.” Az 1838. február 14-én ugyancsak Bártfayhoz írott leveléből megtudhatjuk, hogy a kaszinó már működik: február vége táján gyűlésre készül, a kért folyóiratok a Literatúrai Újság kivételével megérkeztek, és a kaszinói szobákat bebútorozták, vagyis Kölcseyvel szólva „szegénységünkhöz képest elég kényelemben részesülünk.” (KFÖM III, 813.)

A nagykárolyi kaszinóról hiányosak az ismereteink, ezért nem lehet érdektelen az a néhány adat, amit az iratokból kiolvashatunk. Úgy tűnik, hogy a szakirodalom állításával ellentétben inkább 1837-ben indulhatott meg a kaszinói élet Nagykárolyban. Maga a

Gazdasági egyesület több szobában működött, amelyek közül egy a játéktér funkcióját töltötte be, ahol sakkozni is szoktak. Egy másik szoba olvasóterem néven volt ismert, s ebben az érdeklődők többféle újság közül választhattak. Közülük háromnak ismerjük a címét, így a Kölcsey által említett Literatúrai Újságét, valamint még kettőét, a Garten Zeitungét és a Századunkét. Azt is tudjuk, hogy némely tag a gyűlések előtti napon megérkezvén, az olvasóteremben töltötte ideje nagy részét, míg mások, olykor 30–40-en, a gyűlések közötti szabadidejükben látogatták meg a helyiséget. Ilyenkor kedvük szerint tájékozódtak, és egymás figyelmét is felhívták egy-egy érdekes írásra, sőt beszélgettek az olvasott cikkekről. Az újságokat tokba téve gyűjtötték, kiadásukról egy alkalmazott gondoskodott. (Jegyzőkönyv és mellékletei. 1838. február 21. SatuM Publico-politica 112:44. 1838.)

1839-ben Fekete Márton, a Gazdasági egyesület akkori alelnöke kísérletet tett arra, hogy egyesítse az egyesületet a megyei könyvtárral. Kezdeményezését elutasították a rendek, és ahhoz sem járultak hozzá, hogy a levéltárból a közgyűlésre járók számára gyűjtött könyvtári állományt áttelepítsék akár csak ideiglenes jelleggel is a kaszinó szobáiba. (2945/1839.)

Megjegyzésként megemlítjük, hogy a szatmárnémetin és a nagyvárolyin kívül Nagybányán, Szinyérváralján és máshol is működött kaszinó. Az előbbi pl. kórházépítéssel próbálkozott, amelynek aláírási ívét pártolta a megyei közgyűlés, míg az utóbbi kaszinó elnöke az erkölcstelen tagok, köztük Medve István tetteinek megbüntetését kérte ugyan csak a megyei közgyűléstől. (926/1838; 4233/1839.)

b) Magyar nyelvű pecsét

1836. június 27.

Kende Zsigmond és Kölcsey Ferenc jelentése Szatmár vármegye rendeihez

Tekintetes Rendek!

Azon magyar felirással ellátott Pecsétet, mellynek készíttetését a' régi elomlott helyett a' Tekintetes Rendek múlt esztendei Május hónapban tartott közgyűlésekben költ kegyes végzés által kötelességünkbe tenni méltóztattak, szerencsénk vagy a' Tekintetes – Rendeknek alázatos tisztelettel benyújtani; remélvén – hogy ez a' hazai nyelvnek lefolyt országgyűlésünk alatt nyert diadalmán oly méltán költ hazafiúi örömet nevelni fogja.

Kegyességekbe ajánlottak mély tisztelettel maradunk.

A' Tekintetes Rendeknek.

N[agy].Károly Junius 27^d 1836.

alázatos szolgálói
Kende Zsigmond
első Alispány.

Kölcsey Ferencz ms
Fő Jegyző.

[Címzés:]

Tekéntetes Nemes Szathmár Vármegye' Rendeihez – hivatalos jelentés.

[Rajta:]

1836^{diki} Jun 27^{diki} Közgyűlés.

(Satum Publico-politica 110:135. 1630/1836, eredeti: Kende Zsigmond és Kölcsény Ferenc saját kezű aláírása)

A jelentés keletkezése az előző évre nyúlik vissza, amikor azzal bízta meg a közgyűlés a két vezető tisztségviselőt, hogy vizsgálja meg a magyar nyelvű pecsét elkészíttetésének törvényes lehetőségeit, és számoljon be végzett munkájának eredményéről. A közgyűlési jegyzőkönyv szerint „K[ölcsény]. Kende Zsigmond E[lső]. Al Ispány Úr, N[emes]. V[itész]. Költséy Ferentz Fő Jegyző Urral a' Diplóma tartalmával azt öszve nézvén 's mind azon fel és körül írásokat, mellyekbe foglalva találtatnak, Annyai Nyelvre által tévén; annak tsináltatására, és metzésére a' Nemesi Cassa költségén, ügyeljenek fel, 's el készülvén, jelentsék fel a' Megyére oly végből, hogy valamint a' Nagy Méltóságú M[agyar]. K[irályi]. H[elyi]. T[artó]. Tanács, úgy az ország' Törvény hatóságainak e' lépésről a' szükséges tudósítás hivatalosan meg tevődhesse.” (1598/1835.)

Szatmár vármegye pecsétje 1835-ben kezdeményezett készíttetésének története belesimul abba a hagyományba, amelyik a 14. században vált általánossá. A vármegyék ekkoriban kezdték pecséttel is hitelesíteni kibocsátott irataikat. Amikor a következő századokban eluralkodott a megyét jelző pecsétnyomó, Szatmár vármegye azok útját járta, amelyek a részpecsétet választották. Ezek négy részből állottak, a négy szolgabíró őrizte és egészítette ki a részeket a hivatalosan jegyzett teljes egészé. A Szatmár vármegyében kialakult gyakorlatról PÁL-ANTAL Sándor írt az utóbbi időben összefoglalást. (*Az erdélyi és partiumi vármegyék címeres pecsétjei = Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv*, XI, szerk. NAGY Ferenc, Nyíregyháza, 1995, 269–304. Itt található a vonatkozó bibliográfiai jegyzék is.) Tanulmányában leírja, hogy a Comitatus és Zathmar szavakat megfeleltetve alakult ki a négy rész, a legrégebbi ilyen formájú lenyomat 1618-ból való, s ez a hagyomány némi változtatásokkal ugyan, de megmaradt egészen a 18. század elejéig. Ekkoriban a pecsétek újabb változata alakult ki: a latin nyelvű körirat a vármegye nevét és az adományozás évét rögzítette, míg a belső rész a megyei címet mutatta. Szatmár vármegye 1721-ben kapta meg a címerét, így 1722-ben készíttette el a latin nyelvű pecsétjét. Ennek körirata: Sigillum Comitatus Zathmariensis. Anno MDCCXXII., pecsétmezője: kilenc mezőre osztott, nemesi koronával fedett pajzs. Az első mezőben egy rák, a másodikban egy ormozott bástya, tetején két zászló, a harmadikban egy hal, a negyedik pólyázott, az ötödiket (a Károlyi) grófi koronával tetézt szív-pajzs fedi el, amelyen egy farkába harapó sárkány által körbezárt mezőben egy karvaly felemelt jobb lábában szívet tart, a hatodikban búzakéve, a hetedikben szőlőfürt, a nyolcadikban egy szarvas, a kilencedikben makk.

Pál-Antal úgy tudja, hogy Szatmár vármegye 1835-ben újjátta meg a pecsétjét. Ez igaz, viszont V. Ferdinánd királyi jóváhagyását csak 1838-ban nyerte el. A közbülső három év zaklatott történéseiről szól a következő rész.

Az előzőekből kitűnik, hogy Szatmár vármegye magyar nyelvű pecsétjének elkészítése az 1835. május 25-én tartott közgyűlés idejére nyúlik vissza. Ekkor határoztak arról, hogy a deák, vagyis latin helyett magyar felírás „diszkeskeden” a megyei pecséten. Kende és Kölcsey ennek a határozatnak az értelmében csináltatta meg és adta át használatra a magyar feliratozású megyei pecsétet: „Kende Zsigmond első Alispány Úr és Kölcsey Ferencz Főjegyző azon Magyar felirással ellátott pecsétet, mellynek készítését a’ régi elromlott helyett a’ Megye’ Rendei reájok bíztak, bemutatják. – A’ bemutatott, ’s Magyar felirással ellátott új pecsét e’ mai naptól elkezdve, hitelességre emeltetvén, a’ régi elkopottnak pedig e’ mai naptól a’ hitelessége megszűnván; valamint az új pecsétnek gondviselése, úgy az ocskának megsemmisítése, anyagának pedig az ujjonnan készült pecsét költsége’ fedezéseire való fordítása első Alispány Urra bízott, egyszersmind pedig ezen Módo-
sításról a’ helytartó Tanács tudósíttatni rendeltetett.” (1630/1836.) Ekkor került sor a Helytartótanácsnak írandó tájékoztatás megfogalmazására is. Kovács Ágoston első aljegyző bejelentvén az új helyzetet azt írta, hogy „Hiteles petsét nyomónk több évi használat után elkópván, annak helyében mást rendeltünk, és pedig nemzetünkhöz illőleg a’ régi holt nyelven volt felírást édes honi nyelvünkre lefordítva, határoztuk reája metzetni, mely végzésünk pontosan tellyesítetvén, az ujonnan metzett, és nyelvünknek kevés idő lefolyta utánni tellyes diadalmát előre hirdető magyar felirással ellátott petsét-nyomót, e’ mai naptól kezdve hitéltiségre emeltük, a’ régiek pedig hitéltiségét e’ mai naptól meg szüntetvén, annak meg semmisítését el rendeltük.” (SatuM 110:135. 1836.) Az előzetes tervek szerint a megyének szándékában állt a törvényhatóságok értesítése is, erről azonban megfélekedtek. Nem így a Helytartótanács a maga dolgáról: Mérey Sándor közölte a július 19-én született határozatot: „Az 1550.^k 62.^{ik} és az 1600.^k 25.^{ik} Törvény Czikelyek által nyilván határozva lévén: hogy a’ Vármegyék’ hiteles Petsétjüket Ő Felségétől nyerjék, annak hitelessége pedig bár mellyik részének, mely az arról szőlő Királyi Engedménylevelben elő számláltatni szokott – önkényes változtatása által erőtlenné válván, a’ Titulált Rende a’ folyó]. e[sztendő]. Sz[ent]t. Iván hava’ 27^{ik} napjáról a[z] 1630.^k sz[ám]. alatt, az ujonnan készitetett, ’s Magyar Körülírással ellátott hivatalos Petsétnyomójuk ennekutánni használásáról tett Jelentésük’ következésébe ezennel oda utasítatnak: hogy mind a’ fenálló Törvények’ tellyesítése, ’s megtartása, mind pedig azon Nehézségek elhárítása tekintetéből, mellyek a’ Királyi Engedmény-kívüli, ’s e’ miatt hitelességgel nem bíró Petsét használásából következhetnének, az érintett új Petsétnyomó használása eránt Kegyesen adandó Királyi engedmény Levélért, több Megyék’ példája szerént legfelsőbb Helyre szokott folyamodást nyujtsanak, addig pedig mig az, iránt Ő Felsége’ legkegyelmesebb Határozatja be nem következend, régi hiteles Petsétnyomójukat használják.” (SatuM 110:135. 1836.) Szatmár vármegye rendei az 1836. szeptember 5-i ülésen foglalkoztak a jelentésükre kapott válasszal. Bár tudomásul vették, hogy a királytól kell kérniük engedélyt az új pecsét használatára, mégsem tették meg. Helyette arról határoztak, hogy „Miután a’ kir[ályi]. engedménylevel mellett használt, ’s az engedménylevelben leirt czimerjegyek tökéletes megtartásával, csupán a’ Megye’ diákul a’ pecsétet körül övedző neve rendeltetett szórul szóra lefordítva metzetni az új pecsétnyomóra; abban semmi változás nézeteink szerint nem tétetett: annál fogva válaszoltasson a’ Ne-

mes K[irályi]. H[elytartó]. Tanácsnak, hogy illy esetben, anyival inkább, mivel a' termé-
szeti törvények szerint minket illető 's senki által el nem vehető anyai nyelvünkkel való
szabadélhetési jogot hazánk' törvényei is már szentesítették; 's nyelvünket
megszabadítva a' százados bilincsektől a' régen ohajtott hitelességre felemelték: jól
tudva a' hazai törvényeket, nem láttuk, és nem is látjuk jelenleg is szükségesnek a'
kir[álya]. engedmény levélért való folyamodást." (2198/1836.) A hivatkozott törvénycik-
kek arról szóltak, hogy Somogy megye egykorú gyakorlatához hasonlóan, a vármegyék
egyetlen pecsétet kötelesek használni, vagyis „jövőre a vármegye nevében kiadandó
leveleket a királyi felség kegyes engedélyéből egy pecsét alatt adják ki". (62. tc.) Más-
részt az eddig négy megye esetében történt eljárás rendje szerint a vármegyék „Pecsétet
pedig Ő felségétől nyerjenek". (25. tc.)

Bár a törvénycikkelyek egyértelműen utaltak a királyi engedménylevél megszerzésé-
re, Kovács Ágoston a jegyzőkönyv megállapításai alapján dolgozott, és a rendek nevében
leszögezte, hogy a megye nem látja szükségesnek „ily körülmények között kir[álya].
engedmény levélért folyamodni", ugyanakkor a megye közönsége reméli, hogy a Hely-
tartótanács „ezen búzgó, és köz ohajtásunkal meg egyező lépésünket jóvá hagyja" mel-
tőztatik. (SatuM 110:134. 1836.)

Az eddig történtek tárgyszerű leírását Kölcsey egyik leveléből is ismerjük. 1836.
szeptember 20-án a következőképpen tudósította Kossuth Lajost: „Pecsétünk körülírásá-
nak magyarra lett fordítását június 27-ki közgyűlésünkben a konziliumnak tudomány
végett megírtuk; közelebbi (szeptember 4.) gyűlésünkre válasz jött, hogy pecsétünk nem
lesz hiteles, hacsak a változtatást privilegiumképpen a felségtől nem kérjük, s addig, míg
azt kérnők és megnyernők, arra utasítatunk, hogy a régi pecséttel éljünk. A rendek azt
hitték, hogy a pecséten a címer változatlan maradván, egyedül a körírás magyarra tétele
nem nézethetik oly változásnak, melyet csak felsőségi privilégium engedhet meg; azért
elvégezték minden folyamodás nélkül a magyar körülírású pecséttel élni, a diákos pecsét
ugyis már semmivé téve lévén." (KFÖM III, 747–748.) Ekkor még Kölcsey sem sejthet-
te, hogy évekre menő huzavona kezdődött el megyéje és a Helytartótanács között. Né-
miképpen kívülállóként igyekezett kommentálni az eseményeket, és úgy jellemezte a
kialakult helyzetet, mintha az a rendeknek az ebbéli ügyekben való járatlanságának lenne
a következménye. Valójában másról volt szó, a vármegye közönsége megkötötte magát
abbeli meggyőződésében, hogy joga van anyanyelvét, és ez esetben régi pecsétnyomója
helyett újat használni. És ezt érthetjük úgy is, hogy a rendek úgy vélték, az anyanyelv
használatának lehetősége nem a király, hanem a magyar törvényhatóság kizárólagos
joga.

A levélváltások menetét figyelve kiderül, hogy a Helytartótanács most sem fogadta el
a Szatmár megyei rendek érvelését, hanem ismételten hivatkozott a korábbi „intéző le-
vél" tartalmára, és Mérey Sándor úgy fogalmazott, hogy a „határozat" pontos tellyesi-
tésére, annyival hathatosabban utasítatnak, mint hogy azon módosítás – melyet hiteles
Pecsétnyomójokon tenni kívánnak lényeges változtatás lévén..." (SatuM 110:135.
1836.) Jóllehet, időközben Veszprém vármegye tudósította a szatmáriakat arról, hogy a
király engedélyezte latin nyelvű pecsétjük magyarra változtatását, a december 12-i köz-

gyűlésen úgy döntöttek a rendek, hogy nem ismerik el a magyarra fordítást lényeges változásnak, így a folyamatot sem tartják szükségesnek. (2879/1836.) A Helytartótanácsához küldött jelentésükben tehát ezt fogalmazta meg Kováts Ágoston: „Nézeteink szerint valamely testen lényeges változás csak az alkotó részeknek felcserélése által történhetik, midőn pedig ugyan azon jelentésű szavak, egyik nyelvből a’ másokra fordítatnak által, mint megyei petsétünkön történt azt lényeges változtatásnak nem tekintethetjük, és el nem esmérhetjük.” (SatuM 110:135. 1836.) Az 1837. június 6-i tisztújító közgyűlésről készült feljegyzésekből tudjuk, a Helytartótanács 1837. január 17-i leiratában ismételten utasította a megyét arra, hogy pecsétnyomójának megváltoztatása ügyében kérjen engedélyt a királytól, és gondoskodjon használatának kihirdetetéséről. A rendek úgy döntöttek, hogy azt válaszolják, ragaszkodnak korábban kifejtett elveikhez. (1234/1837.)

Bár a megye nem kapott feleletet az 1837. szeptember 11-i közgyűlés időpontjáig, mégis napirendre került a pecsét ügye. Úgy vélekedtek, mivel nincs kihirdetve az új pecsét használata, előfordulhat, hogy bárki kétségbe vonhatja a hitelességét. A felírás megszületésének körülményeit így rögzíti a közgyűlési jegyzőkönyv: „A’ megyének magyar körülírással újra metszett pecsétje a’ H[elytartó]. Tanács által, azon az okon, mivel a’ kir[ályi]. Felség’ jóváhagyása ki nem kéretett, közhirre téve nem lévén; ’s e’ miatt aggodalom származván, nehogy a’ magánosok számára tett hiteles kiadások kétség alá vonassanak: határozatott: – Ámbár a’ pecsét latin körülírásának magyarra változtatása lényegesnek, ’s következőleg királyi váltáságlevél nélkül szükölködőnek nem nézethetik: még is a’ magánosok’ lehető hátramaradásai’ megakadályoztatása’ tekintetéből a’ kir[ályi]. Felség’ jóváhagyása feleslegesen kéressék-ki.” (2238/1837.)

Az új helyzetben Kölcsey Ferenc fogalmazta meg a kancelláriához címzett levelet. Ha nem is egészen azt tartalmazta az újabb kérelem, mint amit a Helytartótanács olyan kitaratóan követelt a megyétől, mindenesetre a rendek most már a királytól kérték a magyar nyelvű pecsét használatának jóváhagyását.

1837. szeptember 11.

Kölcsey Ferenc fogalmazványa a kancelláriához

Cancellariának.

Megyénk’ pecsétje elavulás miatt haszonvehetetlenné válván: azon kénytelenségbe jövénk, hogy azt újra metszteni rendeljük.

Ez alkalommal tekintetbe kellett vennünk a’ kor’ kívánatát, melly apró körülmények közt is, a’ nemzeti nyelv iránti nagy figyelmét kitüntetni szereti. ’S így azon ohajtás támadtt kebleinkben, hogy a’ pecsét’ körülírása, melly eddig latin nyelven vala; magyarra változtassék.

E’ változtatást ugyan nem hisszük olly lényegesnek, melly miatt Cs[ászári]. K[irályi]. Felséged elébe felterjesztést tenni multhatatlanul megkívántatnék. Azonban nehogy e’ felterjesztés elmúlasztása miatt, a’ lehető ellenvéleményűek előtt, pecsétünk’ ’s hivatalos kiadásaink hiteles volta felett kérdés támasztassék; ’s magányos személyek a’ tőlünk

nyert hiteles oklevelekre nézve kedvetlenségeket tapasztaljanak: hódoló tisztelettel folyamodunk Cs[ászári]. K[irályi]. Felségedhez, hogy pecsétünk' magyar körülírásához legmagasabb jóváhagyását adni kegyelmesen méltóztassék.

Tisztelő bizodalommal telyes ohajtással remélljük, hogy Cs[ászári]. K[irályi]. Felséged ezen alázatos folyamodásunkat, ha ne talán feleslegesnek találná is, mint ügyeik' folytatásában fáradozó polgártársaink' telyes bátorságosítására czélozót, királyi kegyelemmel fogadandja.

N[agy].Károl, 1837. Septemb. 11. Közgyűlésből

(SatuM Publico-politica 101:113. 2238/1837, eredeti: KF kézírása.)

Úgy tűnhetett, hogy a megyei rendek engedékenysége véget vet a régóta zajló vitának. Nem ez történt, sőt erősödtek a szembenállók indulatai. A színhely áttevődött a Helytartótanácsról a kancelláriára, amely a szeptember 21-i keltezéssel írott levelében arra utasította a megyét, hogy a mindeddig elmulasztott engedélyt mielőbb kérje meg a királytól, egyébként „az ilyen, törvény' ellenére változtatott pecsét hitelesnek ismertetni nem fog”. (3266/1837.) Október 5-i keltezéssel megérkezett a Kölcsey által írott kérelemre a válasz, s mindössze az állt benne, hogy a megye az előbb idézett, tehát a szeptember 20-i kancelláriai parancshoz tartsa magát. A váratlan fordulat következtében a december 11-i közgyűlésen a megye közönsége újfent megfogalmazta a maga véleményét és engedélyezési kérelmét. Kinyilvánította, hogy bár a változtatást nem tekinti lényeges eltérésnek, az ellenszegülésnek még a látszatát is elkerülendő, kéri a királyi felséget, hogy engedélyezze a magyar nyelvű körülírást. Ugyanakkor Kende Zsigmond alispán feladatává tette, hogy amennyiben szükséges, a pecsétprivilegiumot szerezzze meg. (3267/1837.)

A felirat létrejöttének mozzanatait ismerjük a vármegyei jegyzőkönyv bejegyzéséből. E szerint „Irássék fel: Midőn a' megyei RR. a' magok' pecsétén levő körülírásnak latin nyelvből magyarra fordítása miatt folyó. e[sztendő]. Szept. 11dikén tartott Közgyűlésökből a' kir[ályi]. Felséghez járultak, semmi kétségek nem vala, hogy e' tárgyban, mellyre nézve több Megyék olly királyi kegyelemmel örvendeztettek meg, ők is szerencsések lehetnek ohajtások' czélját elérni. – Azon legfelsőbb parancsolatok, mellyek folyó. e[sztendő]. Sept. 21ről 12 293, és Oct. 5ről 13 759. szám]. a[latt]. érkeztek, ebbeli reményök' telyesülését nem hozták magokkal, oda útasítván a' Megyét, hogy magyar felírásu pecsétét félretéve, a' latin felírásuval éljen, 's újabb pecsétért a' kir[ályi]. Felség kegyelméhez folyamodjék. – A' folyamodás folyó. e[sztendő]. Sept. 11dikéről, a' RR' saját indulatából felterjesztetett; de a' latin felírásu pecsét, telyesen elromolva lévén, mindjárt a' magyar körülírásunak készítésekor semmivé tétetett, 's ennek készíthetésére alapul szolgál; nem vélvén a' RR, hogy a' minden változtatás nélkül újra metszett pecsét, csupán a' magyarrá tett, de az előbbivel egészen egyet jelentő körülírás miatt, lényegesen változottnak, 's újabb királyi segedelmet kívánónak tartathassék. – Ismételve könyörögnek azért Ő kir[ályi]. Felségének, hogy a' királyi, előttök is sérthetetlen jogok' gyengítésére nem czélozó, 's egyedül azon meggyőződésből folyó tetteket, hogy e' tárgyat a' legfelsőbb helyek is velök egyforma nézetből

tekintendik, ellenszegülésből eredett cselekvésnek ne tekintse; 's alázatos hódolattal, de őszintén tett előterjesztésekből akaratok' tisztaságát megítélvén, kérelmököt hallgassa meg, 's e' magyar körülírást: Szatmár Vármegye' pecsége czímerökön királyi kegyelmével megengedni méltóztassék." (3267/1837.)

Gondolhatnánk, hogy ilyen előzmények után gyorsan peregték az események. A valószínűségben az történt, hogy nemcsak a következő, hanem az azt követő év is a pecsét engedélyeztetésével telt el. Igaz, ebben a megye is ludas volt, ugyanis nem szerezte be a kiváltságos levelet. Az 1838. február 26-i közgyűlésre megérkezett kancelláriai válasz ezt tette szóvá, amikor „a' Megyét formás kiváltságos levél' kérésére útasítja. Egyszersmind a' Magyar nyelven írás miatt, az 1805:4. t[örvény].cikk megtartását kívánván”. A megyei rendek úgy határoztak, hogy a kiváltságos levelet megkérlik, egyúttal kijelentik, hogy a magyar nyelvre vonatkozó rendelkezésekhez, vagyis a magyar nyelv használati körét meghatározó 1805:4. törvénycikkhez továbbra is ragaszkodnak. (915/1838.) Ez ugyanis előírta, hogy a királyhoz és a kancelláriához küldött felterjesztések „hasábosan latin és magyar nyelven szerkesztessenek”. Megengedte viszont a Helytartótanáccsal való levelezéskor és a peres ügyek megfogalmazásakor a magyar nyelv kizárólagos használatát, valamint megerősítette az 1792:7. tc. hatályát, vagyis azt, hogy „a magyar nyelv tanítása Magyarország határai között [...] a rendes tantárgyak közé soroztatott”.

1838. február 26.

Kölcsey Ferenc fogalmazványa a kancelláriához

Cancelláriának.

Felséges stb. Midőn több évek előtt készült; megyei pecsétünk haszonvehetlenné lévén, azon kénytelenségbe jöttünk, hogy azt ujjal kelljen felváltanunk: Korunk' kívánatai, 's több Megyék' példái azon ohajtást gerjeszték bennünk, mi szerént latin körülírásu régibb pecsétünk helyét, magyar körülírásu ujjal kipótolni szándékozunk.

Minthogy e szándék' telyesedhetésére kiváltságos levelet nyernünk mulhatatlanul szükséges; a' kiváltságos levelek' osztását pedig Cs[ászári]. K[irályi]. Felséged a' maga királyi jogai közé számlálja: hódoló tisztelettel folyamodunk Cs[ászári]. K[irályi]. Felséged' fejedelmi kegyelméhez, hogy benünket ohajtásainkhoz mérsékelt kiváltságos levél' kiadásával megörvendeztetni méltóztassék.

Czímerünket, mellyet eleink Cs[ászári]. K[irályi]. Felséged' dicsőségben elhunyt őseitől, III Károl Királyunktól nyerének, mindenekben megtartani kívánván: egyedül azon változásért esedezünk, melly szerént a' Sigillum Comitatus Szatmariensis latin szavak Szatmár Vármegye' Pecsége magyar szavakkal váltassanak fel. 'S e' végett említett kiváltságos levelünket iderekesztve legalázatosabban felterjesztjük; reménnyel telyes bizodalommal várván, hogy Cs[ászári]. K[irályi]. Felséged azon királyi kegyelmét, mellyet hasonló esetekben számos Megyékkel közölni méltóztatott, tőlünk sem fogja megtagadni.

N[agy].Károl, februar 26. 1838. Közgyűlésből

(SatuM Publico-politica 112:71. 3267/1838, eredeti: KF kézírása.)

A május 21-i közgyűlésen örülhetett a megye közönsége, ugyanis a kancelláriától megérkezett a kedvező válasz arról, hogy a „magyar körírásu pecséttel való élés e’ Megyének megengedettett; ’s az erről szöllő kiváltság’ általvétele végett, kiadó hivatalához útasít” a kancellária. A közgyűlésen úgy határoztak, hogy Kende Zsigmond első alispán vegye fel a privilégium kiváltásához szükséges összeget a házi pénztárból, és tegyen meg mindent annak mielőbbi megszerzése érdekében. (1796/1838.) Bár a Helytartótanács november 13-i leiratában értesítette a vármegyét, a rendek csak a következő év, tehát az 1839. február 4-én tartott kisgyűlésen értesültek arról, hogy az „Ö Felsége által engedett Magyar kör írásos pecsétjének ez után leendő törvényes használatát közönséssé tenni rendeli”. (347/1839.)

c) Pesti Magyar Színház

1836. szeptember 4.

Kölcsey Ferenc fogalmazványa Pest vármegye rendeihez

Pest Vármegyéhez

Több évek előtt akkor még telyesedésbe nem ment ohajtással küldénk Nagyságtok[nak] 2658 forintokat; ’s fájt hogy a’ játékszín, mellynek építésére azon summát adók, évtizedeken keresztül csak nem épült.

A’ szerencse végre vígasztalni látszott; mert egyfelől Nagyságtok kezdének a’ Nemzetnek játékszínt emelni; más felől az országgyűlési képviselő Tábla hazafiúi ajánlása készült újabb játékszín építését eszközteni.

Mind kettőnek tökéletességre jutását forrón kívántuk. Fő Rendeink ellenszegülése megakadályozá az utolsót; de meg nem akadályozható, hogy Nagyságtok saját hazafiúi buzgóságokkal elkezdett építésöket végre hajtani ne törekedjenek.

Örömmel értjük, hogy Nagyságtok’ játékszíne gyorsan közelget elkészüléséhez; mi érezzük, hogy e’ Pesten emelkedő Intézet az egész Hazára hatni fog; ugyan azért nem késtünk rendelést tenni, hogy segedelmére nemesi pénztárunkból Két ezer pengő forint summa ki fizettessék.

Nagyságtok bizonyosan kedvezőleg fogják ez ajánlásunkat fogadni; mert az bizonyosága az együttérzésnek, mellyel a’ Nagyságtok által óltalomba vett közügyet tekintjük.

Nagykáról, 1836, Sept. 4d. Közgyűlésből

(SatuM Publico-politica 110:181. 2223/1836, eredeti: KF kézírása.)

A későbbiekben idézendő pesti felszólítás nyomán keletkezett válaszlevél megírásáról szükségesül rendelkezt a vármegyei közgyűlés: „A Pest városban közadakozásokból jelenleg már el is kezdett magyar színház építése költség fedezésére e megyét felszólítja. – Ezen Nemzeti köz érdekű vállalat’ elősegállítására a’ nemesi pénztárból 2000 ÷ két ezer ezüst forintok kifizetetni rendeltetnek; egyszersmind iránta mikép’ e’ Megye melegséggel viseltetvén – már adakozott, iratni rendeltetik.” (2223/1836.)

Színházi ügyekről lévén szó, természetes kíváncsisággal tudakolhatjuk, vajon miféle érdeklődés élt Szatmár vármegye közönségében a színházak és a színházi előadások iránt. Ha nem is kapunk teljes képet vonzalmukról, érzékenységük egyik mércéjeként figyelmünkre érdemesek az ide kapcsolódó hírek. Amikor pl. 1829-ben Bihar megye kérte a szatmáriakat, hogy támogassák a Magyar Nemzeti Játékszín építését, szolgabírái útján meghirdette „ezen Nemzeti buzgóságbul eredett” segély kérésének támogatását. (2898/1829.) Amikor azonban Nagykárolyban két előadást tartott a német társulat anélkül, hogy bejelentette volna magát az alispánnál, és útlevelének bemutatásával egyidejűleg engedélyt kért volna a városbeli tartózkodásra, elrendelték előadásaik megszüntetését. (1090/1830.) Az 1832. május 28-i közgyűlésen hirdették ki, hogy Abaúj vármegye tudtul adta, a kassai Magyar nemzeti színjátszó társaságot elküldi a megyébe a nyári hónapokban. Az „országunkban is már elhíresedett ’s hathatós pártfogásokat nyert társaságnak” jöttét örömmel fogadták, sőt a rendek és a tisztviselei kar „nem megvető” összeget fizetett be a városbeli tartózkodásuk költségeinek fedezésére. Megkérték az akkor főszolgabíró Kende Zsigmondot arra, járjon közre a nagykárolyi grófi uradalmi igazgatónál a „játszó színnek egy alkalmas helyen leendő felállítása eránt”, valamint abban, hogy a járási szolgabírák buzdítsák az adózókat az adakozásra, és még abban is, hogy amikor a társulat eléri a megye határát, szekereztessek be a színészeket Nagykárolyba. Kiderült az is, hogy Szirmay György, egy másik szolgabíró a „muzsikák” nagy kedvelője, célszerű tehát, hogy ő gondoskodjon közönségről, ha a társulat a megyei közgyűlés idején játszani fog. (1422/1832.) Amikor aztán megérkeztek a kassai színjátszók, megkapták a részükre gyűjtött „segedelempénz” egyik felét, október 15-én szerették volna átvenni a másik részt is, a kisgyűlés résztvevői azonban minden indoklást mellőzve elutasították a kifizetést.

A gondos előkészületet és az anyagi segítségnyújtást a színházi előadások iránti lelkesedés táplálta. De köze volt hozzá az említett mindkét ülésen jelen lévő Kölcsenynek is. Neki ugyanis pontos ismeretei voltak a kassaiak repertoárjáról. Éppen ekkoriban írta Szemere Pálhoz azt a május 12-i levelet, amelyben szóba hozta, hogy „a kassai játékszíni tudósításokból” dolgozik egy kivonaton a Tudós Társaság számára. (KFÖM III, 432.)

A magyar nyelvű színház épületével kapcsolatos hírek az 1832. szeptemberi közgyűlésen bukkantak fel először. Ekkor tanácskoztak Pest megyének a szatmáriakhoz küldött jelentéséről, amelyben arról volt szó, hogy Pest megye küldöttséget nevez ki „a’ Nemzeti Színjátszó Társaság meggyökerítése és virágzásba való felemeltetése” céljából. A bizottság tervének bejelentése mellett azt is kilátásba helyezték, hogy ajánlásokat fognak kérni a terv megvalósításához. Szatmár megye úgy határozott, hogy minden tőle telhetőt megad az ügy érdekében, de abbéli kételyének is hangot adott, hogy amíg német társulat létezik Pesten, nem sok remény van a magyar nyelvű társaság életben maradására. Mindenesetre jelezték, támogatják Pest megye „Hazafiui buzgó törekedéseit oda fordítani, hogy a’ Pesti Német Társaság Hazánk Fő Várossából ki küszöbültetvén a’ Pesti jádzó Szín a’ Nemzeti Társaságnak adattasson által.” (2429/1832.)

Szatmárral együtt számos megye állta a szavát, ugyanis amikor 1833. május 13-án szóba került az Abaúj vármegyétől kapott határozati javaslat, a megyebeli rendek pótló

utasításaik közé vették, és azzal küldték meg Kölcsey Ferencnek és Eötvös Mihálynak, a két diétai követüknek, hogy pártfogolják a Pesten felállítandó Magyar Játékszín Háza ügyét. (1867/1833.) Amilyen jó szívvel fogadták az azonosan gondolkodó abaújiak törekvését, legalább olyan örömmel üdvözölték Pest megye újabb jelentkezését. Az 1833. december 9-én felolvasott tudósításból arról értesültek, hogy „a’ Budai meg üresedett Játékszín, egy Magyar Színész társaságnak adatván által, ’s e’ szerint már ezen akadály, mely az Országnek 30 ’s több évi törekedésébenn legnagyobb gát vala [tudni]. i[llik]. egy alkalmas Szín háznak nem léte, szerentsésen meg szünnénn; nem mesze légyen már azon óhajtottó czélnak el érése is, hogy a’ Színháznak Pestre való által tétele eszközöltethetik, – egyszersmind biztosításul aról is tudósítja ezen Megyét hogy azon summa pénzekből melyek több törvény hatóságok által, a’ Pesten lévő Színházra ajánlattak, a’ fent nevezett Budán létező Színész Társaság felsegállítására leg kisebb sem fordítatik, sőt az boldogabb időkre épségbenn meg tartatik.” (4491/1833.)

Anélkül, hogy részleteznénk az 1832/36. évi diéta napirendjén szereplő előterjesztés vitáit, elmondjuk, hogy a Nemzeti Színház ügye is szerepelt a király által 1836. május 2-án szentesített országgyűlési törvénycikkek között. A 41. törvénycikk kimondta, hogy a diéta közadakozásra szólítja fel az ország lakosságát a Nemzeti Színház érdekében. Noha ez a lépés segítséget jelentett a színház épületének felépíttetésében, valójában nem elégítette ki az építkezés megkezdése iránti lelkesült közóhajtatást. Pest megye tehát sűrgetőleg lépett fel, és az események meggyorsítása érdekében újólág hatni kívánt a megyékre azzal, hogy kérte, vegyenek részt a Pest megyei rendek által irányított építkezés befejezésében. Voltaképpen azt kívánták elérni körlevelükkel, hogy az ország megyei segítsék elő egy Pest vármegyei választmánnyal működtetett színház megvalósítását: „Közelebb múlt 1835^{dik} évi November 19^{kéről} 4935^a alatt költ Körlevelünkre, mellyben, Pesten, a’ Herczeg Grassalkovich ajándékozta Telken általunk építtetni kezdett Magyar-Színház’, mint nemzeti Köz-ügy’ valódi mibenléte iránt, az Ország minden Nemes Törvényhatóságait, ’s azok között Nagyságtokat, Kegyelmeteket is értesiténk, hozzánk bocsátott válaszaikban több Nemes Megyék a’ képpen nyilatkozván: hogy ha a’ most bévégzett Ország-Gyűlésén országos felajánlás útján az Ő Császári Királyi Fő Herczegsége, Országunk szeretve tisztelt Nádora által ki jelelt Telken építtetni czélzott, ’s valamint általok, úgy általunk is pártolt Nemzeti Nagy Színház’ felállítása továbbra halasztatnék, a’ Nemzet’ eme’ Nagyszerű óhajtatásának tellyesültéig, azon, kiterjedését tekintve ugyan kisebb, de köz érdekénél fogva szinte Nemzeti Színház’ létre hozásában segéd kezeket nyujtani készek leéndnek; mi után az Ország Gyűlésének ama’ Nagy, ez okból nagyobb áldozatot, és több időt kívánó Nemzeti Színház’ ügyében költ, Nagyságtok, Kegyelmetek előtt is tudva lévő határozatában foglalt módon, annak olly rövid idő alatti létesülését reményleni nem lehet, mi azonban úgy lévén meg győződve: hogy a’ mult kor’ hosszú éjjele után Ő Felsége Országunk szeretett Királlya által nem kevésbé, mint Ön maga a’ Nemzet által, a’ leggyengédebb Anyai érzéssel ápolva erőtelyesen felébredt Nemzetiségnek, ha nem azon mértékben is, mellyben kellene, annyiban leg alább, a’ mint a’ fokokként javító idő körülményeihez képpst lehet, minden hazafit részvétre buzditó előmozdításában, minden, bár mi rövid ideig tartó, vesztég-állás, az elő

haladás' vissza taszítása lenne, 's a' Magyar Színházat is mint a' Nemzeti Nyelv', 's izlés' kiművelésének egyik czélszerű eszközét, ezen szem pontból tekintve, nem kételkedvén: hogy nem csak ön magunk, hanem minden Hazafi rokon érzésű keblének legforróbb kívánatát követjük akkor, midőn addig is, a' jelen e' részbeni szükségét ki pótlendő eme' kisebb Színházat lehető legrövidebb idő alatt felépíteni törekszünk; annak kettőztetett iparrali folytatását újjonon nem csak elrendeltük, hanem már annyira fel is vittük, hogy kevés idő mulva tető alá jutand; e' felől Nagyságtokat, Kegyelmeteket, azon Atyafiságos bizodalommal, melly nem hágy kétkedni: hogy fentebb ki tárt nézeteinkben vélünk osztoznak, ezennel olly végre kívántuk értesíteni: hogy a' mennyiben ezen köz érdekű Hazai Intézet' fel állításába részt venni kívánnának, biztosak légyenek abban, hogy teendő ajánlásaiknak tárgya többé nem pusztá jó kívánat, hanem a' szó legtelyesebb értelmében, Valóság légyen." (SatuM Publico-politica 110:181. 2223/1836.)

Ezen a ponton hiányos az iratcsomó, a vármegyei jegyzőkönyvből azonban tudjuk, hogy a „Nemzeti köz érdekű vállalat' elősegállítására a' nemesi pénztárból 2000 ÷ Két ezer ezüst forintok kifizettetni rendeltetnek". A továbbiakban csak utalni tudunk a Pest megyétől küldött és a Kölcsey által fogalmazott iratokból levonható tényekre. Magának Kölcseynek a véleményéről vajmi keveset árul el a megye nevében írott jelentés, amikor szeptember 20-án Kossuthnak számolt be a fejleményekről, kritikusan fogalmazott: „E gyűlésen olvastatott el Pestmegye azon levele is, mely által épülő játékszínre segédünket kéri. Szatmár az ország játékszínre országosan 400,000 frtot kívánt ajánlatni s nem gondolván, hogy ily ajánlás ellenzőkre is akadhat, a megyei nemességre a diétán meghatározandó terheket előre úgy vetette ki, hogy e 400,000 frtból reánk háromló summát is a kivetés tárgyává tevő. A nagyméltóságú urak ellenzék az ajánlást; mi tehát azt hittük, hogy az országos ajánlás semmivé tétetvén, az általunk fizetett pénzmennyiségből a pesti színházat kellene felsegítenünk, s evégre kétezer pengőt rendeltünk adatni. Gerzon pénztárnokunk van a summa általadásával megbízva." (KFÖM III, 748.) Mindenesetre a Szatmár megyei rendek megalégedéssel hallgathatták a december 12-i közgyűlésen, hogy ajánlásuk célba ért, és Pest vármegye köszönettel nyugtázta a kétezer pengőforintnyi megajánlást. (3110/1836.)

Az 1837. év Pest vármegye rendjei körében a jelenre és a jövőre vonatkozó tervek kidolgozásával telt el. Ennek megfelelően készítették el a beszámolóikat és terveiket. Közülük az „Alapterve a' pesti nemzeti magyar Színház' igazgatására össze állt Részvény-társaságnak" érdemel kitüntető figyelmet: „Azon Részvény-társaság, melly a' nemes Pest Vármegye által több hazai Törvényhatóságok, 's egyes hazafiak' adakozásával segittetve Pesten épített nemzeti magyar Színház' igazgatását folyó 1837. évi Augustus 1^{őjétől} kezdve 1841. évi húsvétig azon tiszta, 's ön hasznát kizáró szándékbul vállalta magára: hogy ezen zsenge Intézet, a' helyett, hogy egyes vállalkozó' csupán haszon kereső kezei közt mindjárt kezdetben össze törpüljön 's el aljasodjék, a' czélszerűleg csak egyesületi úton ébren tartható köz érdek által folyton emelkedjék a' tökéletesbülés felé, e' célra 50,000 váltó forintot tart szükségesnek, 's 500 részvény ki adása és el kelése által, ezen Summát össze gyűlendőnek biztosan reményli. Terve következő:

1.) Nemes Pest Vármegye' Rendeinek, ezen Intézet, mint ön keblök' szülötje mikép' nevekedése iránti gondos felügyeletét a' vállalati idő alatt is nem csak kizárni nem kívánja, hanem azt mint legelső fel tételt maga kéri ki.

2.) Egy Részvény áll 100 váltó forintbul, 's ezt akár egy adja, akár többen teszik össze, egy Részvény csak egy szavazati-joggal bír.

3.) Ezen Summa négy részben u[gy]. m[int]. folyó évi Julius 1° Augustus 1° November 10^{ik} és 1838^{ik} évi Martius 16^{kán}, melly napig az aláírás nyitva áll, léssen a' Társaság' pénz tárába befizetendő.

4.) A' Részvényes, az egész vállalati idő alatt csupán erköltsi – moralis – osztalékba – dividend – részesül, mennyiben minden haszon az Intézet' emelésére fordittatik; a' tőkének 1841. évi húsvétkor leendő vissza fizetése felől azonban tőkéletes biztosítékul szolgál az: hogy a' bégyüendő 50,000 ftbul 30,000 ft. kamatra, 's minden fél évi kamat ismét kamatra adatván, e' felül évenként 6 Játéknak 4000 váltó forintra számított jövedelme az idő közbeni kamat-szaporodással együtt ezen tartalék pénztár' öregbítésére fordittatván, illy módon 1841. évi húsvétkor az 50,000 váltó forint tőke nem csak egészen fedezve leend, hanem az Intézet' javára még némi fölösség is maradánd.

5.) A' Szini mutatványok *igazgatása* egy e' tárgyat gyakorlatilag is értő személyre bízatik. Az egészre egy a' részvényesek' nagy gyűlésen szavazat-többséggel évenként választandó 4 tagból állandó választmány ügyel fel, 's annak ötödik tagja az *Igazgató* leend.

6.) Nagy Gyűlés minden esztendőben pesti Jósef napi vásár' vasárnapján, Pesten Nemes Pest Vármegye' Udvar-háza' nagyobb teremében délelőtti 10 órakor tartatik, 's arra valamennyi Részvényes hivatalos.

7.) Minden esztendőbeli számadás valamennyi részvényesnek nyomtatásban meg küldetik.

8.) A' Vállalati idő' el telte után fenn maradandó tiszta haszon az Intézet tőkéjévé válván annak tulajdona marad ugyan, mire fordittatására nézve azonban a' Részvény-társaság előre meghatározza: hogy a' Tőkének fele Színészi Iskola alapjául szolgáljon, 's annak létesülendéig egy, vagy a' körülményekhez képest több személy művészeti tőkéletesítés végett külföldre küldetvén a' kamatok e' célra fordittassanak; a' tőke másik fele két részre osztandó, ennek egyik felével öregbítettessék a' Színészi – nyugpénz – alapítvány, kijelentetvén: hogy az ebbe részesítésben a' Színház megnyitásakor jelen leendő tagokra mások felett tekintet legyen; másik fele pedig fordittassék a' Ruha, Könyvtár 's disztimények szaporítására.

9.) Miután a' 6. pont szerint Nagy Gyűlés csak a' jövő 1838^{ik} évi Jósef napi pesti Vásárkor tartatik, addig a' szükséges ideigleni intézetek' el határozása végett tartandó Gyűlésre folyó Junius 8^{kán} délutánni 4 órára Nemes Pest Vármegye Udvar-háza nagy teremében mind azon részvényesek, kik addig magokat alá irták, ezennel meghivatnak. Költ Pesten Junius 1° napján 1837.

Nyáry Pál m. k.
Jegyző."

(SatuM Publico-politica 111:170. 3324/1837.)

A fenti és a később kinyomtatott tájékoztató tiszta ábrát kívánt rajzolni a Pest megyei-ek szerepéről és lehetőségeiről. Nyáry Pál küldöttségi jegyző állította össze a „Jelentése a' Pesti magyar Színház' építésére ügyelő küldöttségnek a' Színészeti Pénztár' mibenlétéről” című elszámolást is. Végiglapozva a június 8-án kelt füzetet, kirajzolódik előttünk a magyar nyelvű színházi élet megteremtéséért lezajlott 19. századi küzdelemsorozat. Az adományok időrendi nyilvántartása mintegy tükrözi a színház ügyéért vállalt folyamatos áldozatvállalást. Ez a folyamat 1808-ban erősödött fel, amikor Pesten letették a városi német színház alapkövét, míg a magyar színtársulat védnökségét Pest megye vette át. A színházügy folytatásaként 1810-ben Pest megye széles körű gyűjtést kezdeményezett, remélve, hogy 1811-ben országos támogatást kap az indítványuk. Az országgyűlés ebben és az 1812-ben megnyitott német színház magyar nyelvű előadásokra való részleges igénybevételének ügyében is közömbös maradt. Kultsár István folyamatos kezdeményezései, különösen a Rondella 1815. évi lebontása után, újabb gyűjtési akciókat váltottak ki. Miskolc városa és Pest megye 1816-ban, Székesfehérvár 1818-ban próbálkozott színtársulatok végleges letelepítésével, mígnem 1819-ben Borsod megye tett közzé adakozási felhívást a magyar színházügy megoldása érdekében. Döbrentei Gábor és Katona József tanulmányokban elemezte a játékszín sanyarú sorsát Magyarországon, de még az 1825/27. évi országgyűlés sem tudott egyértelmű választ adni az ügy megoldására. Közben Kolozsvárott, Miskolcon és Balatonfüreden nyílt meg egy-egy közsínház, míg a pesti ügyében csak röpiratok születtek Széchenyi István és Benke József tollából. 1833-ban Pest megye is kezdeményezőleg lépett fel, előbb a Várszínház irányítását vette át, majd 1835-ben ideiglenes magyar színház építését határozta el, és megindította az építkezéseket. Ezt követte az 1836. évi országgyűlési határozat, amelyben igaz, hogy csak az alsótábla, 400 ezer forintot ajánlott meg a nemzeti színház építésére, és egyúttal közadakozásra szólította fel az országot. Így következett el 1837-ben a Pesti Magyar Színház megnyitása, amelynek igazgatásával Bajza Józsefet bízták meg. (RÉDEY Tivadar, *A Nemzeti Színház története*, Bp., 1937; *Magyar színháztörténet 1790–1873*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Bp., 1990. vonatkozó fejezetei.)

Ezekben az eseményekben válnak élővé a Pest megyei jelentés rapszodikusan fel-felbukkanó számsorai, amelyek így követik egymást: az I. rész az 1831–1832. év összesítését tartalmazza, utána a kezdetekről számol be a következő sorrendben: II. az 1810. évi megajánlások, III. az 1808–1810. évi kötelezvények, IV. az 1818. évi ajánlatok, V. Pest megye 1816. évi ajánlata, VI. újabb ajánlatok az 1834–1837. évből. A megajánlott 157,158 és a ténylegesen befizetett 104,635 forint végösszegben benne foglaltatott „Nemes Szathmár Vármegye Rendei” 5000 befizetett forintja és a Kölcsey érdekelt-ségi körébe tartozó Szemere Pálnak a Muzarion című folyóirat 3. és 4. számából felajánlott 75 példány is. Ugyancsak tartalmazta ez a kimutatás azt az 500 forintos összeget, amelyet a király adományozott a színház felépítésére. Pest megye rendei úgy fogalmaztak, hogy „Ő Császári Királyi Felsége Kegyelmes Koronás Fejedelmünk is meggyőződ-vén a' felől, hogy a' Magyar Nyelv gyarapítását tárgyazó legújabb Törvény' rendeletétől kívánt siker csak úgy reménylhető, ha az annak előmozdítására szolgáló eszközök me-le-gen pártoltatnak; ezen ügynek mint a' honni Nyelv egyik czélszerű terjesztő Iskolájának

létesítéséhez a' megürült Esztergomi Érseki Székhez tartozó Javak jövedelméből 500 pengő forintnak e' célra rendelt kifizetésével tette járulni méltóztatott." (SatuM Publico-politica 111:170. 2196/1837.)

Az előbbi irattal együtt érkezett Nagykárolyba Pest vármegye közönségének legfrissebb és egyben utolsó tudósítása a színház ügyében. Ebben arról a gondjukról számoltak be, hogy számukra az anyagiak előteremtése mellett a színház igazgatása jelenti a legnagyobb gondot. Elmondták, hogy egyetlen vállalkozóra nem merték rábízni az igazgatást, mert „meggyőződve a' felül: hogy oly intézetet, melynek kitűzött célja az egészen kihatás, csak köz érdek tarthat fenn, e' pedig csupán egyesületi uton eszközölhető; ez okból az érdeklött Színház igazgatását folyó évi Augustus 1-ső napjától kezdve 1841 Esztendei Husvétig, egy minden magános hasznát köréből kizáró Részvény-Társaságnak adtuk át. Melynek tervét az Alá-írási-Ivvel együtt azzal a' bizodalmas egyszer'smind hazafiui kéréssel közöljük ezennel Nagyságtokkal Kegyelmetekkel: hogy kebeleikben alá írókat szerzeni, 's ebbeli megkeresésünk következményéről bennünket legfelyebb folyó évi Decemb. utolsó napjáig értesíteni méltóztassanak".

A színház dolga a december 11-i közgyűlésen került szóba. Ekkor ismertették a Pest megyei kérését is, a részvények jegyzésére küldött lapra azonban senki nem iratkozott fel. (2195, 3324/1837.) Miért, miért nem, aligha ítélt meg kellő tárgyilagossággal. A megyei nemesség korábban megtette a magáét, amikor a saját kasszájából támogatta az alapítványt, éspedig szinte minden vármegyénél hathatósabban. Ekkoriban pedig már augusztus 22-e óta működött a Pesti Magyar Színház. Aligha gondolt valaki is arra, hogy nemzeti intézménnyé válásához országos választmányra lesz majd szükség 1841. január 1-jén.

d) Könyvtár

1836. december 5.

Kölcsey Ferenc jelentése Szatmár vármegye kisgyűléséhez

Kimutatása

a' Megyei Könyvtár' számára begyűlt pénzeknek.

1.) Ujfalusi Miklós Jegyző Urtol általvettem szabad
ajánlásból begyűlt pénzt -----	74 forint c[édula]. p[énz].
2.) Ugyan attól nemesi tanúk hitelesítéséért jarult, 's
a' könyvtár' szaporítására legelőször ajánlott
napdíjakat -----	16 --
3.) F[olyó]. e[sztendő]. August 31 diki törvényszéken nemesi
tanúk' hitelesítéséért kezemhez jött -----	24 --
4.) Ugyanakkor Mátay Antal Első Aljegyző Úr kezéhez
hasonlólag hitelesítésért gyűlt -----	48 --
Summa:	162 f[orint]. c[édula]. p[énz].

Ezen summából

Az idezárt Jegyzék szerint új könyvekre adtam ----- 110 forint p[apír]. p[énz].
Maradt még készpénzben ----- 52 --

Költ Nagykarolyban Decemb. 5d. 1836.

Kölcsey Ferencz
főjegyző.

[Felzet:]

Hivatalos jelentés a' Megyei könyvtár' pénzalapjáról.

(SatuM Publico-politica 110:255. 3350/1836, eredeti: KF kézírása.)

Az 1836. augusztus 22-i közgyűlésen „A' megyei Rendek által felállítani szándéklott megyei könyvtár' gyarapítása' tekintetéből indítványba tétetett, azon summáknak, mellyek a' nemesi mellesleges vizsgálatok' meghiteltetésekért a' törvényszéki tagoknak fizettetni szoktak, e' célra való fordítások. – Melly indítvány, a' minden hasznost lelkesedéssel előmozdítani ohajtó Rendek által közakarattal elfogadtatott, 's ennek következtében jövőre nézve az illy nemű bérek 24. ftban állapítván meg, annak kezelése, valamint szinte az ezen summákon vásárlandó magyar könyvek' megválasztása, N[e-mes]. V[itézlő]. Kölcsey Ferencz főjegyző bölcs ítéletére bízott.” (1908/1836.) Kölcsey a felhatalmazás birtokában gyorsan intézkedett, s mintegy 30 szerző művét rendelte meg. A könyveket októberben számlázták, így esedékessé vált a rendek tudósítása a jelentős összegű vásárlásról, amelynek az előbbi kimutatással tett eleget.

Az 1836. december 16-i kisgyűlésen „Kölcsey Ferencz fő jegyző a' megye' könyvtára' szaporításáról hivatalos jelentését beadja; 's egyszersmind az e' végre fordított pénzről számol. – A' fenmaradott 52. pfoknak könyvek vételére leendő fordítása meghatározatott; 's egyszersmind ezen hivatalos jelentéshez csatolt levél tárnoki folyamodás' következtében, hogy a' könyvek csak ároknak letétele után adathatnak ki, ugy mind azonáltal, hogy ezen árból anyiszor a' menyiszer kivétetnek egy 30-ad rész kivonattason meghatározatott; hogy így a' könyvek több kezekeni forgás által elroncsolodván, a' levonandó pénzből anyi summa gyűlhessen, miből azon könyveket ujonnan megszerezni lehessen. A' Megye' levéltárnokának ez uttal egy jegyző könyv' tartása, mellybe minden Kivevő a' pénztételekor nevét maga kezével beírni tartozik, – Kötelességébe tetetik. Ezen határozatok a' levéltárnoknak maga mihez alkalmazása végett kiadatni rendeltetvén.” (3350/1836.)

Az említett „folyamodást” Endrédy Lajos levéltáros írta, aki egy korábbi határozatra hivatkozva javasolta, hogy kölcsönzés csak a könyv teljes árának a letétbe helyezése ellenében történjen, visszaadáskor pedig kérjenek használati díjat. Így vélte csökkenthetőnek a könyvek elvesztésének bejelentését, és elkerülhetőnek a könyvtár készletének, esetleg a kölcsönzésnek a megszűnését. (SatuM Publico-politica 110:255. 1836.)

A megelőző három bekezdésben egyrészt új, másrészt egy korábbi kezdeményezés folytatásáról kapunk felvilágosítást. Az elsőben a megyei rendek egy „felállítani szán-

déklott megyei könyvtár” ügyében döntenek, a másodikban Kölcsey a „megye könyvtára” szaporításáról” ír, a harmadikban Endrédy a kölcsönzéssel kapcsolatos korábbi határozatra hivatkozik. Az ellentmondásokat mutató megjegyzésekből arra következtethetünk, hogy az 1835-ben terítékre került könyvtárügynek előzményei voltak. És valóban. KOVÁCS KISS Gyöngy a *Szatmár vármegye könyvtára 1829-ben c.* tanulmányában részletesen leírja a korábbi eseményeket. (*Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének 80. évfordulójára*, szerk. KOVÁCS András, SIPOS Gábor, TONK Sándor, Kolozsvár, 1996, 295–324.) Ezek szerint a 18. század végétől szokásos levéltár-ellenőrzések rendje alapján, 1823-ban Szatmár vármegye is ellenőriztette a magáét. Ekkor Lencsés István regisztrátor összeírta a levéltárban talált iratokat és könyveket. 1829-ben megismétlődött a felülvizsgálat, amelynek munkájában Csomay Pál helyettes alispán, Kalós József táblabíró, Kende Zsigmond főszolgabíró és Kölcsey Ferenc aljegyző vett részt. A július 7-én kiküldött bizottság november 5-re készítette el jelentését, amelyhez csatolta a levéltár iratait és a könyvek leírását tartalmazó két mellékletet. A vonatkozó mellékletből kiderül, hogy 410 könyv tartozik az állományba, amely a könyvszekrényben áll és a levéltár írószobájában található. (SatuM Publico-politica 103:134. 1829.) Kovács Kiss Gyöngy tételesen közli a lista könyveinek leírását, valamint az 1803-ig visszanyúló vizsgálati jelentések adatait, és azt az 1833. évi jelentést is, amelyben az áll, hogy „Ugyan a könyves szekrény bal szárnyának mind a két szakaszaiba találtatik azon könyvgyűjtemény, mellyel rész szerént Trattner Tamás kedveskedett a nemes vármegyének, rész szerént a levéltárból szedettek össze, rész szerént pedig némely magános személyek által ajándékoztattak összesen 410 darabokban, melyeknek új helyheztetésekbe szükséges lajstroma még ez ideig el nem készítettett...” (SatuM Publico-politica 107:167. 1833.)

Kölcsey is hasonlóképpen vélekedett a könyvállomány létrejöttéről, ő azonban egyetlen személyhez kötötte az indulást, amikor arról írt a Kossuth Lajosnak küldött levelében, hogy Trattner János Tamás Szatmár vármegye táblabírájává választása után minden nyomtatványából küldött egy-egy példányt a megyének, és így gyűlt össze több mint 400 kötetnyi könyv. Nyilván az ő példája is ösztönözte a megyei rendeket arra, hogy 1835 májusában részvények jegyzésével teremtsék elő a további könyvvásárlásokhoz szükséges pénzalapot. (KFÖM III, 750–751.)

Kölcsey jelentésének pontjait az alábbiakkal egészíthetjük ki:

1.) Ujfalusi... – A „szabad ajánlás” története az 1835. május 25-i közgyűlés egyik határozatához kapcsolódik. Ekkor Uray Bálint másodalispán „szép indítványt tévén a’ Megye Könyvtárjának gyarapítása, és abban ’s abból lehető olvashatás” céljából, azt javasolta, hogy a leghasznosabb folyóiratok, újságok, könyvek beszerzését részvényes aláírásokkal gyűjtött pénzből fedezzék. Az aláírás három évre szólt, és egy részvény után évenként 2 ezüst Ft-ot kellett befizetni a pénztárosnak kijelölt Domahidy Gedeon másodaljegyzőnek. Bejelentette, hogy három részvény azonnali kifizetésével kívánja támogatni saját kezdeményezését. A könyvtár „alkotmányának” kidolgozásával és leendő bemutatásával Kölcsey Ferenc főjegyzőt bízták meg. Arról is határoztak, hogy az aláírásra a megye minden lakosát felszólítják. (1638/1835.) Ismerjük „A’ Megye Könyvtára három évenkénti Részvényes Aláírás” című lista aláíróinak nevét, amelyen a jegy-

zett részvények száma és a hozzájuk tartozó forintösszeg szerepel: Kende Zsigmond 2 részvény 4 Ft, Uray Bálint 3–6 (f.), Kováts Sándor 1–2 (f.), Schlachta Márton 2–4 (f.), Papp Gergely 1–2 (f.), Domahidy Antal 1–2 (f.), Ujfalussy Josefus 1–2 (f.), Szentlélek Antal 1–2, Ujhely Károly 1–2 (f.), Kölcsey Ferencz 2–4, Kováts Ágoston 1–2 (f.), Domahidy Gedeon 2–4, Mátay Antal 2–4, Jaszarobszky Ignácz 1–2, Eötvös Mihály 1–2, Ercsey Farkas 1–2, Tamási László 1–2, Ujfalussy Miklós 1–2 (f.), Szuhányi Ferencz 1–2 (f.), Fogarassy László 1–2 (f.), Szentlélek Mihály 1–2, olvashatatlan, László József 1–2 (f.), Korda Lőrincz 1–2 (f.), Vetésy Sámuel 1–2 (f.), Kalós Károly 1–2 (f.), Kaszonyi Pál 1–2 (f.), Nemerky (?) József 1–2, Nemes Josephus 1–2 (f.), Gyene Károly 1–2 (f.), Nagy Károly 1–2, Korda Péter 1–2 (f.), If B János 1–2, Krasznay Ferencz 1–2, Csabay Antal 1–2 (f.), Becsky Lajos 1–2 (f.), Ternyey János 1–2 (f.), Kerekes Sándor 1–2, Ilosvay Ágoston 1–2 (f.), Endrédi Lajos 1–2, Péchy Gábor 1–2 (f.), Luby Károly 1–2, Is'aak Lajos 1–2, Szentkirályi Mihály 1–2 (f.), Botka Lajos 1–2 (f.), Flekl Károly 3–6 (f., bár itt három kifizetett részvény szerepel, az összesítésben azonban csak egyet jelölnek a neve mellett), Horváth Antal 1–2, Desseöffy Pál 1–2 (f.). Itt megszakad az aláírók névsora, holott mások is jegyezték részvényeket. Ezt a „Megye Könyvtárja felállítására aláírt Részvények 3. esztendőkre” című listán szereplő nevek alapján mondhatjuk. Ezen ugyanis mindazok nevét feltüntették, akik Kölcsey jelentésének elkészültéig befizették az esedékes összeget. Így az előbbi íven jelzett (f. = fizetők) névsorát kiegészíthetjük ennek a listának a felsorolásával: Kölcsey Mihály 1–2 (f.), Szőke Károly 1–2 (f.), Uray Ambrus 1–2 (f.), Sulyok Dániel 1–2 (f.), Ruzska András 1–2 (f.), Vásárhelyi József 1–2 (f.). (SatuM Publico-politica 110:255. 1836.)

2.) Ugyan attól... – Az előbb idézett második listán, az Ujfalussy által benyújtott számadás lapalji jegyzetében szerepel az összegre vonatkozó adat: „Tekintetes M[ásod]. Alispán Úr alatt Törvényszék ajánlata 8 [részvény] – 16 [Ft].

3.) F[olyó]. e[sztendő]. Augst... – A kimutatáshoz kapcsolódó iratok között található Kölcseynek a „Megyei Könyvtár” alapja authenticációk taxájából” című feljegyzése. A jelentésének alapját képező tételes felsorolás között szerepel a 24 forint c[édula]. p[énz].:

„Augst. 31dikén	24 pforint
Ujfalusi Notarius által adott	<u>90</u> –
	114
Mátay	<u>48</u>
	162
Könyvre	<u>110</u>
	– 52”

Az ide zárt jegyzék – a Pesten 1836. október 1-jén kelt és Eggenberger József által kiállított számla – végösszege 110 pengő 4 krajcár. Kiegyenlítését igazolandó rajta van, hogy az összeget „Watherr [!] Úr lefizette”. Nyilvánvalóan Waltherr Lászlóról van szó, amit közvetetten azzal magyarázhatunk, hogy Kölcsey 1836. szeptember 20-án a Kosuth Lajosnak írott levelét Waltherr közvetítésével juttatta el a címzetthez. És éppen

ebben a levelében írta le a megyei könyvtár kialakulásának történetét. Itt közli Kossuth-tal azt is, hogy a legújabb közgyűlési határozat értelmében a nemesi tanúk hitelesítéséért szedett összegeket is a könyvtár gyarapítására fordítják. „(Ezen első gyűlések azaz törvényszékek alatt 72 pft. gyűlt be ezen forrásból, s ezt négyszerezve, évenként sok magyar könyv megszerezhetésére alkalmat ad.) – írja. – A könyvvétel reám van bízva s már rendeltetést is tettem.” (Kölcsey levele Kossuth Lajoshoz. KFÖM III, 750–751.) A számlán lévő név és Kölcsey megjegyzései arra utalnak, hogy ezúttal feltételezhetően Waltherr volt Kölcsey segítője a pesti könyvvásárlás ügyében.

A pénzügyi alap biztosítása és bővítése céljából egyéb intézkedéseket is fogantatosított a megye. Kölcsey kezeirásával tett egyik rájegyzésből tudjuk, hogy a nemesi meghitelesítések díjazása mellett felajánlásokat is elfogadtak: „[1]837. August 29diki Kisgyűlésen vettem kézhez két nemesi hitelesítés: 48 cf. – Mándy Imre diurnumi 26 cf. – [1]837. Novemberi gyűlésen Fényes fiscalisnál maradt, most megfizetett authenticatio taxája 24 cf.” Az új elemnek számító Mándy-féle napidíj összegéről tudjuk, hogy a táblabíró az augusztus 10-i közgyűlésen jelentette be, hogy „a’ közjó’ előmozdítására haszonkeresés nélkül mindenkori készsége’ s buzgalma’ jelentése mellett, azon napi béreket, melyeket a’ következő Törvényszéken nyerend, a’ megyei könyvtár’ gyarapítására ajánlá”. (1490/1837.) Ennek az összegnek a felhasználásáról számolt el Kölcsey azzal, hogy „az ide jegyzett summából vettem ezen jegyzéken levő könyveket és a’ Pestről hozott corpust vagy corpusokat.” Az 1837. szeptember 1-jén vásárolt 48 cédula forint 38 krajcár értékű könyvek listáját látni fogjuk a következő felsorolásban, de a corpus vagy a corpusok mibenlétéről nem tudunk semmi közelebbit. (PIM V. 3998/50/6.)

A felajánlott összegek mellett büntetéspénzek beszédését is szorgalmazták. Az 1838. február 26-i közgyűlésen pl. arról határoztak, hogy „azon tisztviselő, ki az elnök Alispány’ engedelmé nélkül a’ pörök folyamatja’ első napján meg nem jelenend; vagy pedig a’ gyűlések’ telyes berekesztéseig a’ gyűlés’ helyéről eltávozand, markalis büntetés alá essen, [...] a’ fizetéséből levonatván, a’ megyei könyvtár’ javára fordíttatni határoztatott”. A május 21-i közgyűlésen már érvényt is szereztek határozatuknak, ugyanis „Első Alispány úr jelentette, miképen a’ Közgyűlés’ berekesztése előtt: Darvay Ferenc fő, Betsky Jozsef, Uray Ambrus, alszolgabírák, Ternyey János, Szakadály Károl esküdtek, Vetéssy Sámuel t[iszteletbeli]. Főügyész engedelem nélkül elmentek. Mellyre a’ Megye’ közönsége a’ múlt közgyűlési határozat’ következtében elhatározta: – Hogy a’ következő ángáriájokból 25 pfnt a’ Megye’ könyvtára’ részére vonattassék le. Minek következtében Péchy Gábor Főadószedőnek meghagyatik, hogy az érdeklett tisztviselők’ fizetéseiből 25. pft-ot kihúzván, azon summát Kölcsey Ferencz főjegyzőnek, mint a Megyei Könyvtár főfelügyelőjének adja által.” (921; 1841/1838.)

Visszatérve a pesti vásárlásra, közöljük az említett listán szereplő könyvek címét és beszerzési árát: Tudománytár 8 kötet – 8 [pengő], Nyelvtudományi Pályamunkák 1^{ső} kötet – 0.40, Matematikai Műszótár – 0.20, Magyar Játékszini jutalmazott feleletek – 0.36, Philosophiai Pályamunkák 1^{ső} kötet – 0.45, Magyar Helyesírás – 0.10, Névkönyv 1836ra – 0.20, Szlemenics, magyar fenyítő Törvény – 1.12, Év könyv 1^{ső} és 2^{dik} kötet – 9.20, Horatius Levelei – 2.15, Császár Grammatica Ungherese – 1.30, Philosophiai Mű-

szótár – 0.40, Német magyar Zsebszótár – 3, A' magyar tudós társaság Alaprajza – 0.12, Györy, a' felsőbb Analysis elemei 1^{so} füzet – 1.30, Eredeti Játékszin, kiada a' magyar tudós társaság 1^{so} 2^{dik} 3^{dik} és 4^{dik} kötet – 2.49, Külföldi Játékszin, kiada a' magyar tudós Társaság 1^{so} és 3^{dik} egész 12^{dik} kötet, a' 2^{dik} kötet egészen elfogyot[t], és egy új kiadás sajto alatt van – 5.24, Logarithma, zöld papiroson, magyar és angol nyelven – 4.45, Kazinczy eredeti Munkái 1^{so} kötet – 1.12, Esmeretek Tára 12 kötet, köttve – 27, Toldy: Handbuch der ungarischen Poesie 2 Bände – 4, Virág magyar Századok 2 Darabb – 3, Szemere, Muszárion 3^{dik} és 4^{dik} kötet – 2.24, d[ett]o új folyam 1^{so} füzet – 2.30, Kisfaludy Károly, Munkái 10 Darabb – 8, Kisfaludy Sándor, Munkái 5 kötet – 4, Vörösmarty Munkája 3 Darabb – 6, Fényes magyar Országnak statistika 1^{so} kötet – 2.20, Bajza Kritikai Lapok 7 kötet – 6.10, Öszvesen pengőbe 110.04. (SatuM Publico-politica 110:255. 1836.)

A következő években folytatódtak a könyvvásárlások, miként a PIM gyűjteményében található alábbi számlák mutatják. (PIM V. 3998/5016.) Ez idő tájt Burián Pál, a korábban budai, ekkoriban kolozsvári könyvkereskedő számlázta a könyveket, és kivétel nélkül minden esetben Nagykárolyban keltezte őket. Ez azért történt így, mert Burián személyesen vitte el az eladandó könyveket a megyeszékhelyre, ahol aztán vagy a kínálatból, vagy az előzetes megrendelés alapján megérkezett művekből állt össze a megvett könyvek listája. (Kölcsey levele Szemere Pálhoz, 1838. február 14. KFÖM III, 817.) A könyvkereskedő nagykárolyi útjai korábról is ismertek. Egy Kölcseytől származó emlékkönyvi bejegyzés szerint 1829 októberében is járt a megyeszékhelyen. (KÖLCSEY Ferenc, *Versek és versfordítások*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., 2001, 248, 1164.) 1837. június 7-én a következők szerepelnek a számlán: Klio 3 kötet – 6 [forint], Bajza Aurora 1837 – 3.30, Nők Oskolája – 0.30, Horvát Rajzolatok – 2.06, [detto] Gyökerek – 1.12, Tudositás a' vakók intézete alkotmányáról – 0.40; Summa cm f. 13.18; 1837. szeptember 1-jén az alábbiak: Erdély Ország Története Tára 1. – 1 forint 20 krajcár, Kazinczy Ferencz Ciceró Beszédei – 1.12, Gaál László Erdélyi diaeták – 1.20, Jósika Miklós Regényei 1. és 2. – 2, Magyar ország képekben 1° 2^k 3^k Füzet – 2, Szent László' élete – 1.20, Elemi algebra – 1.40, Arithmetica szám írás – 1.40, Doboka Vármegye esmértetése – 3, Az elbujdosott 1° és 2^k kötet – 3, Szirmay Ilona 2. k. – 2, Kéza – 1.06, Podhradszky két Krónika – 0.32, Fejér Honni Várasink – 0.40, [detto] Metaphysikája – 1.30, Zsebszótár – 3, Emlény – 3, Jankovich Werbőczy védelmezése – 0.40, Breznay – 1.26, Székely Nemzet Constitutiója – 1.24, W. Miklós – 6, Szász 1831dik eszt. Tört. – 0.48, Kemény Notitia 2 Vol[umen]. – 4.12, Vita S. Stephani Podhradszky – 0.48 S[umm]a cm f. 45.38; 1837. december 11-én ezek: Jósika Miklós Utolsó Bátor 3 kötet – 4 [forint], Kazinczy Ferencz Orpheussa 2. kötet – 3, Döbrentey Gábor Erdélyi Múzeum 10 füzet – 6.40, Farkas Sándor Ejszakamerikai Utazása – 4, Rummy Károly Monumenta Hungarica 3. kötet – 3.36, Prisztnitz Vincze Vizgyógy Intézete – 1, Köteles Sámuel Philosophia Encyclopaediája – 0.30, [detto] Logikája – 0.48, [detto] erkölcsi Philosophiaja 2. kötet – 1.36, Nagy Károly Kis Számító – 0.40, Kiss János Juvenalis Szatyrái – 0.40, S[umm]a cm f. 26.30. A következő időpontban történt kifizetésnek csak a tényét ismerjük, a vásárlás tárgyáról nem maradt meg a lista: „Kifizettem 8 f 40 Xr. a' Megyei Könyvtár'

cassájából, N[agy]Károl, December 16. 1837. – Kölcsey főjegyző.” 1838. május 20-án a következő könyveket számlázta Burián: Emlény 1838 – 3 [forint] 40 [krajcár], Zolyomi – 1, Könnyelműek 2. kötet – 2, Blair Hugo I. kötet – 1.40, Nagy Károly Kis Geometra – 1, Messinai Hölgý – 0.50, Zsarnok Apa – 0.32, Tudomány Tár 9–16. – 8, S[umm]a cm f. 18.42, [Kölcsey sajátkezű írásával:] Ekebontó Borbála – 36 Xr.

A Kölcsey jelentése mellett lévő beadványokból tudjuk, hogy füzve vásárolták a köteteket, beköttesüket Nagykárolyban végeztették el, s átlagosan 30 krajcárt fizettek egy-egy kötetért.

A Nagykárolyban létesült megyei könyvtár működéséről és jellegéről nincsenek adataink. Kialakulásának körülményeiről az idézett Kölcsey-levélből tudunk, s így azt mondhatjuk, hogy Trattner János Tamás pesti nyomdász és könyvkereskedő működése idején és jóvoltából kezdődött meg a könyvvállomány gyarapodása, amikor a nála nyomtatott könyvek egy-egy példányát megküldte Szatmár megye közönségének. Az iratok egyértelműen mutatják, hogy a levéltárban tárolták őket, és a mindenkori levéltáros felügyelete alá tartoztak. Helyben olvasásra nem volt lehetőség, a kölcsönzés viszont feltételekhez volt kötve: kivételkor a könyv vételárát, beadáskor a használati díjat kellett megfizetni. Kölcsey hivatali éveinek idejéből sem a használók köréről, sem a kölcsönzött kötetekről nincsenek adataink. Róla azonban tudjuk, hogy mennyire a szívéen viselte nemcsak a maga, hanem Szatmár vármegye könyvtárának az ügyét. A vármegyei hivatal működéséhez szükséges könyvek beszerzését nem engedte kifizetni a Megyei Könyvtár részére elkülönített pénzből. Így járt el pl. akkor is, amikor a *Törvénykönyv* és az *1832/36. évi törvénycikkelyek* című könyvek megvételéről volt szó. A közgyűléstől kért és kapott utasítást arra, hogy „a bírságialis pénztárból” fizessék ki a két munkáért járó 23 forint 30 krajcárt. (3415/1837.) Nem csoda, hogy így cselekedett, látta és tudta, hogy a szépirodalmi művek iránti igényfelkeltés leghathatósabb eszköze a kínálat megteremtése. Hasonlóképpen vélekedett a rá bízott könyvvásárlás ügyének szerepéről, és ennek arról a következményéről, ami a könyvtárak mibenlétéből fakad. Az 1836. évi, Kossuthnak írott levelében is ebbeli hitét fogalmazta meg, amikor így fejezte be az idézett levelét: „Ha e parányiságot más megyék is tenni akarnák, apródonként könyvtárak szaporodhatnának s levéltárainkat könyvekkel megtönni kívánatosb lenne, mint malac- és tyúktolvajperekkel.” (KFÖM III, 751.) A Szatmár vármegyeiek ilyenén való kezdeményezését azonban egyetlen megye sem követte az országban.

Rövidítések

KF
KFÖM III.
SatuM Publico-politica 112:44.

Kölcsey Ferenc
KÖLCSEY Ferenc *Összes művei*, I–III, Bp., 1960.
Archivale Națională Direcția județeană Cluj – Prefectura județului Satu Mare – Acta Publico-politica, fasciculus: iratszám, iktatószám

3363/1837.

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára IV. A. 501. Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyve – tételszám/év
Petőfi Irodalmi Múzeum

PIM

Fogalmazványokról lévén szó, a beadványok megszólítási formulái csak jelzésszerűek, kiegészítésüket mellőztük; a szövegekben előforduló rövidítéseket azonban a szokásos módon feloldottuk.